

РЕЦЕНЗІЯ

доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Кузнець Тетяни Володимирівни на дисертаційну роботу

Танасюк Вікторії Леонідівни

«Створення та функціонування українського представництва

Всесоюзного об'єднання по торгівлі з іноземцями

«Торгзін» (1931–1936 рр.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності

032 Історія та археологія

Науковий інтерес до вивчення історичного досвіду є сталим, та деяка схожість процесів та явищ минулого із сьогоденням сприяють його посиленню. Кризові явища сучасного соціально-економічного розвитку актуалізують вивчення аналогічних процесів у минулому. Тому звернення до 1930-х років є цілком закономірним у плані дослідження та переосмислення досвіду здійснення соціально-економічних, політичних та культурних експериментів. Умотивовуючи актуальність теми свого дослідження, автор цілком слушно зазначає, що перша половина 1930-х років об'єктивно стала важливим періодом вітчизняної історії, який змінив усі сторони життя суспільства і держави. Та не дивлячись на важливість, цей період історії тільки в останні три десятиріччя опинився у колі дослідницької уваги і об'єктивного висвітлення. Тому звернення до тематики соціалістичної модернізації в усіх її проявах є цілком логічним.

Однією із форм взаємодії влади з суспільством в умовах утвердження командно-адміністративної системи було функціонування «Торгзіну», що являв собою спеціалізовану державну установу, яка займалась спекулятивними операціями упродовж 1931 – початку 1936 років. Її створення та функціонування співпало з голодомором 1932–1933 років в Україні, що було не випадковим. Сучасні історики, у тому числі і автор дисертації, цілком закономірно зазначають, що голодомор 1932–1933 років був не тільки найбільшим в історії геноцидом, а й наймасштабнішим і

найефективнішим грабунок населення радянської держави. Це була своєрідна золотозаготівля, золота лихоманка по-комуністичному, коли доведені до грані голодної смерті виробники сільськогосподарської продукції і мешканці родючих українських земель віддавали родинні реліквії за продовольство та речі першої необхідності. Творення «Торгзіну» відбулося у час посилення хлібозаготівель, у час появи злочинної постанови влади «про п'ять колосків», коли приймалися постанови про недопущення будь-якої торгівлі продуктами в селах, про боротьбу з «саботажниками». Відповідні постанови діяли синхронно за принципом: злочинна влада забирає в українських селян весь хліб, а «Торгзін» забирає у них і в усього населення все золото, коштовності, антикваріат.

Дана дисертація написана на хвилі відтворення історичної правди про приниження українського народу голодомором 1932–1933 років, про винищення продуктивних сил практикою «розкуркулення», про широкомасштабний грабунок населення через систему «Торгзін». Це є визначальним у розумінні її актуальності.

Дослідження Танасюк В. Л. здійснювалось у межах науково-дослідної теми кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Історико-регіональні аспекти історії України» (Державний реєстраційний номер 0116U604805).

Структура роботи відзначається продуманістю, чіткістю формулювань, збалансованістю складових частин. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, у кожному з яких виділено по три підрозділи, висновків, списку використаних джерел. До основного тексту додається перелік умовних позначень та десять додатків, переважно, у формі таблиць.

Визначивши метою роботи дослідження та науково-історичну реконструкцію організації та діяльності системи Всесоюзного об'єднання «Торгзін» в УСРР першої половини 1930-х років, дисертантка послідовно реалізовувала дослідницькі завдання, які деталізували структуру роботи. Чіткістю та лаконічністю відзначаються формулювання об'єкта та предмета

дослідження. Хронологічні межі дисертації зумовлені тематичною спрямованістю та завданнями і досить детально умотивовані. Нижньою та верхньою межами були постанови про створення та ліквідацію Всесоюзного об'єднання «Торгзін», що є цілком логічним. Реалізації визначених дисертанткою дослідницьких завдань слугувала методологічна база, яку склали принципи історизму, об'єктивності, науковості, системності і комплексності та загальнонаукові, спеціально-історичні методи наукового аналізу.

У першому розділі дисертантка охарактеризувала стан наукової розробки досліджуваної теми. Специфіка теми сприяла відходу авторки тексту від традиційної періодизації історіографії і тому, враховуючи дослідницькі традиції та використовуючи хронологічний принцип, вона наявну літературу поділила на чотири групи: зарубіжна історіографія, сучасна російська, діаспорна та сучасна українська. Відсутність радянської історіографії пояснено тим, що у радянський період діяльність «Торгзину» не вивчалася і не висвітлювалася. Незручна для офіційної влади тема стала предметом широкого наукового інтересу українських дослідників тільки у роки незалежності України. А зарубіжна історіографія теми започаткована на хвилі інтересу до голодомору 1932–1933 років в Україні. Висновком історіографічного аналізу стала констатація дисертанткою фрагментарності висвітлення діяльності «Торгзину». Зокрема більш вивченою є діяльність Всесоюзної контори і окремих обласних підрозділів. А цілісної картини Всеукраїнської контори «Торгзін» створено не було.

Заслуговує на увагу аналіз джерельної бази дисертації (підрозділ 1.2). Дисертантка систематизувала джерела за декількома групами, зазначивши, що найбільшу з них склали архівні документи, серед яких нормативно-правові акти вищих органів влади та управління, діловодна документація державних установ та організацій, статистичні та довідкові матеріали, матеріали періодичних видань. Використані у дисертації матеріали зібрані з чотирьох архівів, де вони відклалися у шести фондах. Вони охарактеризовані

за ступенем інформативності і за важливістю для розкриття задекларованої теми.

Теоретико-методологічна основа дослідження (підрозділ 1.3) свідчить, що дисертантка добре володіє інструментарієм евристики та наукового аналізу. Вона переконливо обґрунтувала вибір принципів та методів дослідження, обумовила можливості отримання результатів дослідження завдячуючи використанню саме такої системи методів. Послугуючись термінологічним принципом, дисертантка вивчила і стисло виклала історію понять та термінів, найчастіше вживаних у дисертації.

Текст розділів дисертації викладено за проблемно-хронологічним принципом, цитування з посиланнями на джерела, підрозділи закінчуються висновками. Загальні висновки дослідження викладені на п'яти сторінках, відображають відповіді на поставлені дослідницькі завдання, свідчать про глибоке опанування дисертанткою матеріалом досліджуваної теми. Вони чіткі, лаконічні, грамотно викладені.

Список використаних джерел дисертації включає архівні та опубліковані джерела (разом 169 позицій), літературу, усього у списку 305 позицій.

Наукову новизну дисертації визначає комплексність дослідження створення та діяльності «Торгзін», і в першу чергу всеукраїнського його відділення. На основі аналізу відомих та нововиялених історичних джерел дисертантка висвітила організаційно-правові засади становлення «Торгзину» в Українській СРР, проаналізувала процес формування торговельної мережі та її кадрове забезпечення, систематизувала відомості про грошові знаки, ціни та систему розрахунків. У дисертації показані джерела доходу української мережі «Торгзін», увиразнено форми здійснення обмінно-валютних операцій, представлено матеріал про товарну номенклатуру та організацію обслуговування клієнтів. Дисертантка аргументовано довела, що в Україні з січні 1932 року «Торгзін» торгував не з іноземцями, а з голодним селянством. Через розгалужену мережу «Торгзину» державна влада грабувала населення,

скупляючи за низькими цінами побутове золото і продаючи за завищеними цінами товари першої необхідності.

Дисертація має практичне значення. Вона значно доповнює соціально-економічну історію України, чимало фрагментів тексту можуть бути використані для написання соціальної історії міжвоєнного періоду та історії повсякдення. Зібрані та систематизовані матеріали стануть у нагоді при укладенні навчальних посібників з історії України, історичного краєзнавства, історії повсякдення, сімейної історії. Введені до наукового обігу історичні джерела доповнюють джерельну базу української історії.

Досить презентативною є апробація дисертаційної роботи. Проміжні результати дослідження доповідались на шести міжнародних та одній всеукраїнській науковій конференції. Основні положення дисертації викладено у 14 наукових публікаціях, серед яких: чотири у фахових виданнях України, одна у науковому виданні, що входить до наукометричної бази даних Scopus, дев'ять додатково висвітлюють наукові результати. В усіх публікаціях висвітлювались аспекти дисертаційної теми.

Загальна оцінка дисертаційної роботи є позитивною. Водночас варто висловити деякі зауваження, які не зменшують загальні оцінки.

1. У визначенні актуальності теми варто було чіткіше наголосити, що при існуючому науковому інтересі до історії «Торгзину» і наявності окремих публікацій чи досліджень регіонального характеру, комплексного дослідження про всеукраїнську мережу «Торгзін» не створено.

2. При визначенні наукової новизни дисертації варто обережніше оперувати словосполученням що «проблема вперше стала предметом наукового пошуку». При наявності досліджень О. Осокіної, В. Марочка, М. Гороха, О. Мельничук, І. Скоморович, які названі в історіографічному огляді, то зрозуміло, що не проблема вперше досліджується, а у такій постановці вона є новою.

3. У підрозділі 2.2 матеріал про формування торгівельної мережі та її кадрове забезпечення викладено дещо не послідовно: спочатку матеріал про

кадри, потім про мережу, потім знову про кадри. І висновок до підрозділу значно слабший, ніж матеріал у його тексті.

4. Недоліком вважаємо і те, що висновки зроблені тільки до підрозділів, а висновки до розділів відсутні.

5. Список використаної літератури доцільно було б структурувати: виділити дисертації, іноземні публікації, інтернетджерела. До того ж, у нього потрапили і опубліковані джерела (позиції 180, 181).

6. У дисертації трапляються технічні та стилістичні огріхи, деякі неточності (наприклад: оперування поняттями «сімейні цінності» – «сімейні реліквії»).

Та зважаючи на актуальність теми, новизну її постановки, обґрунтованість її положень, а також значну наукову та практичну цінність, дисертаційна робота Танасюк Вікторії Леонідівни «Створення та функціонування українського представництва Всесоюзного об'єднання по торгівлі з іноземцями «Торгзін» (1931–1936 рр.) на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 3 лютого 2017 р. за №155/30023 та п.п. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. №167) і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Т. В. Кузнець



Кузнець Т.В.
ОСОБИСТИЙ ПІДПИС
ЗАСВІДЧЕННЯ
Завідувач канцелярії УДПУ
Петрашівський А.В.
"18" 02 2021р